

ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Описуються деякі етапи становлення системи післядипломної педагогічної освіти в Україні. Розкривається її сутнісний розвиток відповідно до нормативної бази та з урахуванням вимог сьогодення.

Ключові слова: *післядипломна освіта, розвиток післядипломної педагогічної освіти, навчальний заклад післядипломної педагогічної освіти, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.*

Постановка проблеми

Вступ. Післядипломна педагогічна освіта — це складова національної системи освіти України. Вона є провідною ланкою в системі неперервної освіти. Відповідно до офіційного сайту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, післядипломна освіта забезпечує фахове зростання громадян, поглиблення, розширення й оновлення професійних знань, умінь і навичок [1]. За визначенням Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Д. Табачника, якість надання послуг в системі освіти значною мірою визначається наявністю в країні потужної системи безперервної освіти, важливою складовою якої виступає післядипломна освіта [2].

Післядипломна педагогічна освіта, її розвиток, зміст, науково-методичне забезпечення, організаційні форми та інше є предметом дослідження багатьох науковців як вітчизняних, так і зарубіжних.

Безпосередньо питанням розвитку післядипломної освіти взагалі й покращенню системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема, присвячені праці таких вчених як Н. Бібік, М. Гадецький, С. Гончаренко, Л. Даниленко, М. Дробноход, Г. Єльнікова. І. Жерносек, А. Зубко, Р. Зуб'як, Н. Клокар, Н. Коломінський, С. Крисюк, В. Кричевський, М. Лапенюк, В. Маслов, В. Олійник, Л. Покроєва, Н. Протасова, В. Пуцов, М. Романенко, Т. Сорочан, Т. Хлебнікова, І. Якухно та ін.

У працях науковців розкриваються сутнісні аспекти розвитку післядипломної педагогічної освіти. Разом з тим зазначається й те, що ця система в незалежній Україні пройшла певний шлях свого становлення.

Метою даної статті є розкриття сутнісних характеристик післядипломної педагогічної освіти в Україні й описання провідних етапів її еволюційного розвитку.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про вищу освіту», Післядипломна освіта здійснюється вищими навчальними закладами післядипломної освіти або структурними підрозділами ВНЗ відповідного рівня акредитації, зокрема на підставі укладених договорів [2]. На сьогодні в Україні сформована чітка структура післядипломної педагогічної освіти, яка представлена комплексом навчальних закладів, які у своїй сукупності визначають гнучку систему безперервної освіти працівників галузі.

Зазначений комплекс представлений такими навчальними закладами як: Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти», 26 обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, Кримський республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти, 19 факультетів підвищення кваліфікації в педагогічних університетах та інститутах, госпрозрахункові центри підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів [10].

Становлення цього комплексу ВНЗ системи післядипломної педагогічної освіти пройшло певні етапи еволюційного розвитку.

Розглянемо деякі сутнісно-еволюційні аспекти розвитку системи післядипломної педагогічної освіти. За словником, поняття «еволюція», з латинської (від *evolvere*, *evolutio*) перекладається як розгортання [1]. Філософський словник дає тлумачення цього слова як поступовий розвиток предмета при збереженні його якості в процесі кількісних змін (на відміну від революції, катастрофи, стрибка), або як процес зміни, розвитку, перетворення когось, чогось [14]. За В. Кременем, термін «еволюція» засто-

совують для визначення змін, розвитку взагалі й позначають ним не лише кількість зміни, а й весь процес розвитку в цілому [4]. Саме такий підхід і визначає поступові зміни в системі післядипломної педагогічної освіти в Україні, її розвиток.

У працях вчених післядипломна педагогічна освіта розглядається як система, що сприяє підвищенню рівня професійної компетентності педагогічних працівників, розвитку їхнього творчого потенціалу й науково-педагогічних здібностей з метою наближення освіти до умов сьогодення.

Спираючись на наукові дослідження, можна констатувати, що історичним аспектам становлення післядипломної освіти в Україні приділено багато уваги. В першу чергу, ґрунтовними та провідними у цьому напрямі є дослідження С. Крисюка. Науковець дослідив та описав розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні, починаючи з 1917 р. й завершуючи розгляд 1995 р. [6, 7]. У зазначених книгах автором вперше розглянуто систему післядипломної освіти, як окремий процес в освіті, виділено її періодизацію.

Цінними надбаннями вважається те, що науковцем виокремлено головну мету післядипломної освіти, яка протягом тривалого періоду полягала в розвитку особистості й професіоналізму педагогічних працівників; завдання ППО, такі як: досягнення професіоналізму, майстерності, рефлексії та співробітництва з іншими суб'єктами навчально-виховного процесу; основні функції системи: компенсаційна, відновлювальна, коригувальна, прогностична, розвивальна; основні умови функціонування системи післядипломної педагогічної освіти: диференціація й індивідуалізація, варіативність, суб'єктивна активність, задоволення потреб та інтересів тощо [5]. Перелічені компоненти становлять сутність післядипломної педагогічної освіти.

Науковець, спираючись на інституційно-організаційну форму, зміст (який визначається тенденціями розвитку системи освіти, рівнем підготовки слухачів допрофесійної діяльності в нових умовах) й методичну структуру післядипломної освіти, розглядає її як складну, комплексну й динамічну систему. Безпосередньо автор розглядає й описує систему післядипломної педагогічної освіти як структурно-функціональну модель, яка є найважливішим фактором процесу підвищення професійної компетентності педагогічних працівників.

Розглядаючи періодизацію післядипломної педагогічної освіти, Н. Протасова вказує, що у процесі свого становлення та розвитку система післядипломної освіти педагогічних кадрів пройшла кілька етапів від розрізнених аматорських курсів для вчителів до системи з розгалуженою мережею відповідних освітніх установ і закладів, які працюють на основі різних форм власності (державних і приватних) [13]. Вчена вважає, що важливим фактом, який обумовлює діяльність системи післядипломної педагогічної освіти є соціально-економічні потреби суспільства, прогрес педагогічної науки і практики, визначення місця особистості в суспільстві та ролі освіти, реальне визнання та ставлення до прав людини на вільний і всебічний розвиток, втілення їх у життя і практику діяльності системи освіти взагалі й післядипломної, зокрема. Також авторка визначає післядипломну освіту як другу фазу двофазного процесу безперервної освіти педагогів, на якій відбувається дальший розвиток та збагачення сукупної культури фахівця, тобто як складову безперервної освіти, акцентуючи на тому, що наприкінці восьмидесятих років минулого століття з'явився якісно новий освітній феномен — післядипломна освіта, який розвивався і набував ознак системи в межах безперервної педагогічної освіти педагогічних працівників. Як соціальна система, післядипломна педагогічна освіта здійснює певні функції.

Взагалі, під системою післядипломної педагогічної освіти Н. Протасова розуміє складноорганізовану, багатофункціональну, відкриту, відносно самостійну, освітню систему, взаємозв'язки та взаємодія складових компонентів якої забезпечують її прогресивний розвиток [13]. Разом із тим науковець зазначає, що зв'язки, які існують між структурними елементами, є системоутворювальними, що характеризує систему післядипломної освіти педагогічних працівників як цілісну та динамічну, що забезпечується самоосвітою й виділяє загальнометодологічні й андрагогічні принципи, як провідні в системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Ретроспективний аналіз розвитку базової й післядипломної педагогічної освіти здійснено А. Кузьмінським. Узагальнення результатів аналізу наукових джерел дав змогу автору виявити характерні особливості розвитку системи ППО, загальні тенден-

ції, можливості й перспективи модернізації національної системи післядипломної педагогічної освіти на засадах гуманізму й демократизму з урахуванням вітчизняних і світових тенденцій, соціально-економічних, технологічних і соціокультурних змін [8]. Ґрунтовний аналіз джерел допоміг авторові дійти висновку, що розвиток післядипломної педагогічної освіти тісно пов'язаний із розвитком освіти в цілому, педагогічної освіти, зокрема, та практикою роботи педагогічних навчальних закладів. Дослідивши історичні аспекти розвитку системи ППО, А. Кузьмінський виділив її періодизацію: до 1917 р. — період зародження змісту і форм післядипломної педагогічної освіти; 1917–1930 рр. — період становлення вітчизняної системи післядипломної педагогічної освіти; 1930–1991 рр. — період розвитку, масовості, уніфікації та ідеологізації післядипломної педагогічної освіти; з 1991 р. — період розвитку національної системи післядипломної педагогічної освіти.

Саме така періодизація характеризує етапи становлення системи післядипломної педагогічної освіти. Разом із тим необхідно зазначити, що період розвитку національної системи ППО має певну деталізацію. А саме: науковці зазначають, що період з 1991 р. дотепер має свої стадії розвитку. Нижче ми розглянемо цей період.

Для успішного становлення системи ППО треба розв'язати низку суперечностей. В першу чергу, за А. Кузьмінським, потребують розв'язання суперечності між вимогами інформаційно-технологічного суспільства й невідповідністю педагогів до професійної діяльності в нових умовах; між рівнем розвитку педагогічної науки, культури, соціальної сфери, виробництва та професійною кваліфікацією педагогів; між великим обсягом науково-практичної інформації в педагогічній сфері й можливостями її засвоєння; між масовістю підготовки майбутніх педагогів та індивідуально-творчим характером їхньої професійної діяльності; між рівнем базової педагогічної освіти й новими вимогами, що постійно зростають до педагогічної діяльності.

Саме це може допомогти системі ППО стати необхідною умовою постійного професійного зростання педагогічних працівників й набути статусу загальнонаціонального значення. Розв'язання вищезазначених суперечностей обумовило виокремлення А. Кузьмінським таких напрямів діяльності національної системи ППО: організація гнучких, різнорівневих організаційних форм з орієнтацією на різні потреби педагогічних працівників, індивідуалізацію навчання на основі комп'ютерних технологій, впровадження інновацій у педагогічну практику; посилення культурологічного підходу; реалізація ідеї фундаменталізації змісту; перехід на інтегровані курси, програми міждисциплінарного типу у формі автономних модулів, які можна довільно комбінувати; запровадження практики стажування педагогів на базі педагогічних майстерень заслужених працівників освіти, носіїв передового педагогічного досвіду; посилення теоретичної підготовки на атестаційних курсах до присвоєння чергової категорії; зміна основних акцентів післядипломної педагогічної освіти з компенсування недоліків загальної і професійної підготовки педагога на розвиток його як професійної особистості; створення науково обґрунтованої й соціально справедливої системи морального й матеріального стимулювання; організація служби науково-педагогічної інформації.

Саме розвиток післядипломної педагогічної освіти у вищезазначених напрямках забезпечить зміну ретрансляційних завдань діяльності системи на дослідницькі й сприятиме педагогічній й соціальній адаптації педагогічних працівників у динамічному суспільстві.

У науково-методичному посібнику «Післядипломна педагогічна освіта України» за загальною редакцією В. Олійника і Л. Даниленко, зазначено, що лише у другій половині ХХ ст. актуалізується проблема безперервного навчання. У зв'язку з цим у більшості країн Європи починає зростати прагнення до оптимальної координації системи ППО [12]. Слід зазначити, що перші звернення на міжнародному рівні до післядипломної освіти вчителів, як невід'ємної складової частини безперервної освіти були в шістдесятих роках. За підтримки ЮНЕСКО спільно з Міжнародною організацією праці у 1966 р. прийнято Рекомендації щодо становища вчителів. Цей документ визначив більш ніж на тридцять років міжнародні підходи та керівні принципи щодо професійної підготовки, зайнятості й умов праці вчителів. У рекомендаціях зазначалося, що необхідно визнати і вчителями, і органами управління освітою важливість удосконалення

педагогів для системного поліпшення якості й змісту освіти, методики викладання. Саме цей документ рекомендував створити розгорнуту систему інститутів та інших закладів удосконалення, які безкоштовно повинні обслуговувати вчителів [12, 10]. Упродовж наступних двадцяти років концепція післядипломної освіти педагогічних працівників розвивалася і мала більш неформальний і добровільний характер більшості програм з підвищення кваліфікації вчителів у різних країнах. Як наслідок, ЮНЕСКО пропонує створити постійні курси для всіх категорій педагогічних працівників. Провідною характеристикою таких курсів має бути гнучкість, і вони мусять відповідати й індивідуальним потребам вчителів, і конкретним особливостям кожного регіону, що сприяло збільшенню інвестицій в систему ППО.

Як стверджують дослідники, у середині восьмидесятих років минулого століття в Україні сформувалася стабільна державна система післядипломної педагогічної освіти, якою охоплювалися всі категорії педагогічних працівників. Підвищення кваліфікації відбувалося як неперервний процес, основними компонентами якого були курсова підготовка, міжкурсова методична робота, самоосвіта, що здійснювалися в органічному взаємозв'язку [15].

Сутнісною характеристикою системи післядипломної освіти на той час була, в першу чергу, орієнтація на кількісні показники, ігнорування кінцевого результату. Саме це сприяло виникненню низки суперечностей: між консерватизмом педагогічної науки і вимогами науково-технічного прогресу; запровадження нового змісту навчання та виховання підростаючого покоління й традиційними методами й формами викладання та ін. У дослідженнях, що присвячені описанню системи ППО того часу, зазначається, що декларовані демократичні реформації не знайшли практичної реалізації через консерватизм тоталітарної системи, більше імітували активну діяльність і видимість перетворень. Кількісне та якісне зростання системи не забезпечило її оптимального функціонування, усебічного розвитку особистості педагогів [15].

Наступний період, який мав величезне значення для розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні — це дев'яності роки, на початку яких розпочалося становлення незалежної України. Цей період характеризується стрімкими змінами в культурному, соціальному, економічному, політичному житті не тільки в Україні, а й в більшості країн світу. Зміни, які виникли в наслідок інтернаціоналізації, технологізації, вибуху в галузі інформаційних і комунікаційних систем, сприяли постановці нових завдань, зміні ролі вчителів в житті суспільства. За твердженням В. Олійника, в цей період визначається необхідність їх навчання упродовж життя. У зв'язку з цим післядипломна педагогічна освіта виступає як професійна та соціальна цінність. Науковець зазначає, що основними напрямками розвитку системи, особливо наприкінці дев'яностих років минулого століття і на початку XXI ст., стали такі як: підготовка вчителів до участі в освітніх реформах; консолідація організаційних структур у сфері післядипломної освіти та раціоналізація національних систем ППО; підвищення якості процесу підвищення кваліфікації й підготовки педагогічних працівників; зосередження уваги на спільних, загальноєвропейських діях у сфері післядипломної педагогічної освіти [9].

Спираючись на наукові джерела можна зазначити, що післядипломна педагогічна освіта в умовах мінливості навколишнього середовища зазнала певних змін. Це відобразилося в процесах її модернізації. Відбулися зміни в стратегічних підходах: в методологічному аспекті — застосування гуманістичного, акмеологічного, андрагогічного, особистісно орієнтованого підходів; в цільовому — забезпечення постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, створення умов для навчання педагогічних працівників упродовж усього життя; у змістовому аспекті — досягнення цілісності й наступності з урахуванням зв'язку базової освіти та професійної діяльності педагогів; в організаційному аспекті — введення гнучкості (модульності) й неперервності процесу, організація самоосвітньої діяльності педагогічних працівників. Взагалі система післядипломної педагогічної освіти має базуватися на інноваційності, використанні активних форм підвищення кваліфікації педагогів із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Історично-педагогічні аспекти становлення й інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні розглядаються І. Якухно. Автор доводить, що роз-

виток післядипломної педагогічної освіти тісно пов'язаний з інноваційним розвитком педагогічної освіти, з нововведеннями у практиці роботи педагогічних навчальних закладів [15].

І. Якухно зазначає, що на післядипломну педагогічну освіту впливають як зовнішні об'єктивні (політика, економіка, соціум, технологія), так і внутрішні суб'єктивні (мотивація діяльності, самооцінка) чинники, необхідність подолання суперечностей між соціально-детермінованими вимогами до професійної підготовки педагогічних працівників і фактичним рівнем їхньої кваліфікації, між сучасними потребами духовного, соціального, економічного розвитку України й недостатнім рівнем упровадження інноваційних змін у професійну діяльність освітніх установ і навчальних закладів [15].

Як бачимо, зазначені суперечності схожі із тими, що наводили інші науковці, тобто для позитивного розвитку системи післядипломної педагогічної освіти необхідно розв'язати певні суперечності, які виникають під впливом соціально-економічного прогресу.

Разом із тим слід зробити акцентування на тому, що за чинною Концепцією післядипломної освіти в Україні система післядипломної освіти складається з таких напрямів, як: систематичне самостійне навчання (самоосвіта); підвищення кваліфікації; перепідготовка; стажування; навчання в цільовій аспірантурі та докторантурі [19, 39].

У Положенні «Про післядипломну освіту у сфері вищої освіти України» (розміщено на офіційному сайті МОНмолодьспорту України для громадського обговорення) наголошується, що післядипломна освіта створює умови для безперервності освіти та включає: спеціалізацію (як набуття особою здатності виконувати окремі завдання й обов'язки, що мають особливості, в межах спеціальності); підвищення кваліфікації (як набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах професійної діяльності або наукової спеціальності); стажування (як набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної професійної діяльності або наукової спеціальності). У цьому Положенні вилучено перепідготовку й до форм післядипломної освіти внесено: асистентура-стажування; інтернатура; лікарська резидентура; клінічна ординатура тощо. Крім того, у цьому документі зазначено, що фахівці можуть набувати професійні знання, уміння, навички та компетентності, не регламентовані місцем, тривалістю та формою навчання у системі неформальної професійної освіти. Відповідно до законодавства за згодою фахівця неформальне професійне навчання може здійснюватися безпосередньо на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності та виду діяльності [10].

Отже, післядипломна освіта забезпечує одержання нової кваліфікації, нової спеціальності та професії на основі здобутого раніше рівня освітньої та професійної підготовки й набутого практичного досвіду й індивідуальне самостійне навчання людини незалежно від віку [10]. У зв'язку із вищезазначеним, можна констатувати, що існує два напрями в післядипломній освіті: це отримання нової спеціальності (друга вища освіта) і підвищення кваліфікації за спеціальністю.

Висновки

Нами розглянуто сутнісні характеристики післядипломної педагогічної освіти в Україні й розкриті провідні етапи її еволюційного розвитку. У подальших статтях доцільно буде розглянути характеристику освіти дорослих, як підґрунтя післядипломної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еволюція (значення). Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Еволюція>
2. Законодавство України [електронний ресурс] // Закон України «Про вищу освіту». — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14&p=115731>
3. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Про підсумки діяльності вищих навчальних закладів у 2008/2009 навчальному році та основні завдання на 2009/2010 навчальний рік Інформаційні матеріали / відповідальний за випуск Я. Я. Болюбаш. — Х. , 2010. — 80 с.

4. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підруч. / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. — К. : Книга, 2005. — 528 с.
5. Крисюк С. В. Післядипломна освіта педагогічних кадрів як система / С. В. Крисюк // Післядипломна освіта: проблеми управління, методичне забезпечення: навч.-метод. посіб. — К. : ІЗМН, 2000. — С. 28–36.
6. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1941 рр.) / С. В. Крисюк. — К. : УІПКККО, 1995. — 174 с.
7. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.) / С. В. Крисюк. — Л. : ЛОИМО, 1997. — 206 с.
8. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: дис. ... д-ра пед. наук :13.00.04 / А. І. Кузьмінський. — К., 2003. — 443 с.
9. Олійник В. В. Тенденції розвитку післядипломної освіти педагогів у європейських країнах / В. В. Олійник // Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку. — К. : Міленіум, 2005. — С. 10–16.
10. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua>
11. Післядипломна освіта: проблеми управління, методичне забезпечення: навч.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Данилової, Г. А. Дмитренка. — К. : ІЗМН, 2000. — 188 с.
12. Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку: наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. — К. : Міленіум, 2005. — 230 с.
13. Протасова Н. Г. Теоретико-методичні основи функціонування системи післядипломної освіти педагогів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н. Г. Протасова ; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 1999. — 31 с.
14. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильчев и др. — 2-е изд. — М. : Сов. энциклопедия, 1989. — 815 с.
15. Якухно І. І. Історико-педагогічні аспекти становлення та інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні / І. І. Якухно // Таврійський вісник освіти. — 2011. — № 1(33). — С. 5–19.

Рябова З. В.

ЭВОЛЮЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Описываются некоторые этапы становления системы последипломного педагогического образования в Украине. Раскрывается ее содержательное развитие в соответствии с нормативной базой и с учетом требований современности.

Ключевые слова: *последипломное образование, развитие последипломного педагогического образования, учебное заведение последипломного педагогического образования, областной институт последипломного педагогического образования.*

Ryabova Z. V.

EVOLUTIONARY ASPECTS OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE

This article describes some of the stages in the development of postgraduate teacher education in Ukraine. Reveals her comprehensive development in accordance with the regulatory framework and to meet the requirements of modern times.

Key words: *post-graduate education, the development of postgraduate teacher education, educational establishment of postgraduate teacher education, Regional Teacher Training Institute.*